

Збогом, песниче

Споменик као скулпторско дело само по себи поседује уметничке вредности у зависности од талента, тренутног надахнућа и способности уметника који га је створио.

Друго, можда значајнија вредност је коме је споменик подигнут и шта је повод, односно због чега се некоме подиже монумент трајне вредности. Знамо да су током историје споменици подизани и људима иза којих су остала недела. Нерон, Калигула, Висарионович Дугашвили, на пример.

Миклош Радноти је класик мађарске поезије. Спада у четири најзначајнија песничка имена са Петефијем, Адијем и Арањ Јаношем. Он је био учени песник. Доктор филозофије, полиглот, ерудита, интелектуалац високих домета. За време свог кратког живота написао је пет збирки песама: *Пагански њоздрав* (1930), *Песме нових њасџира* (1931), *Млад месец* (1933), *Само хогај, на смрти осуђени* (1835) и *Сџрмом сџазом* (1938). Написао је и један прозни текст, лирски дневник *Месец близанаца* (1939). Међутим, у његовим целокупним делима (у издању Szépirodalom из 1974) налазимо много до тада необјављених песама, преводе Хорација, ла Фонтена, Гетеа, Шелија, Китса, Фод дер Фогелвајдера, Хелдерлина, Меркса, Франсиса Жамса, Аполинера, Коктоа и Елијара итд. И још шест песама, као преводе извесног Итона Дара, за које се лако открива да су то песникове ауторска дела потписана псеудонимом.

Сви значајнији аналитичари слажу се да је Раднотијево песништво континуирани успон до оних “немилосрдно потресних висина”, до којих га доводи постхумно објављена збирка *Борска бележница*. Наиме, због свог јеврејског порекла, он је током владавине фаши-

зма у Мађарској прогањан, да би се првог јуна 1944. г. обрео у Бору као принудни радник, присилно доведен у радне логоре немачке организације ТОТ. Током четворомесечног боравка у логору Heidenau, он је написао десет песама које су касније задивиле свет. Девог новембра 1944. године Радноти је убијен метком у потиљак, на крајњем северозападу Мађарске, од стране својих фашизоидних сународника Мађара.

Али, остала је бележница са ћириличном ознаком “Авала 5” у којој су биле написане песме и које су веома брзо након налажења објављене као *Борска бележница* Радноти Миклоша.

Од проф. Габора Толнаиа сазнајемо да је *Борска бележница* веома брзо (1948) преведена на румунски. Преводац је Еуген Јебелеану, а на италијански Едита Бруцк и Нело Рици. Нешто касније, стихови су се појавили на португалском, бугарском и хебрејском. Новосадски “Форум” је 1961. песме из бележнице у ненадмашном преводу Данила Киша објавио у збирци *Сџрмом сџазом!*

Све је то био повод да се на основу сарадње Министарства за културу СР Србије и Министарства за културу Мађарске на Борском језеру, петог маја 1979. године, постави импозантни споменик Миклошу Раднотију, рад знаменитог вајара Имреа Варге, наравно уз велику помпу и присуство значајних личности из културног, јавног и политичког живота обе земље. Тада је у издању Народне библиотеке у Бору промовисано и прво издање *Борске бележнице* на српском и мађарском језику. Од тада почиње да се ствара култ Радноти у борској културној средини, па и шире. На све Борске сусрете балканских књижевника позивани су Мађари. И – они су редовно долазили. И они и Јевреји из Савеза јеврејских општина. Све до 1989. године. Од тада песник почиње да пада у заборав. Тек је, одушевљен спомеником и трагичном судбином песника, борски књижевник и поета Милан Мирић 1999. године написао предивну песму “Сусрет са Миклошем на језеру”, коју је, заједно са преводом на мађарски, уврстио у своју збирку *Круж црне ријеке*.

Негде око првог октобра ове године примећено је да споменика крај Борског језера

...ше нема. Нестао је! Спекулацијама шта се догодило са спомеником додајмо једну материјално физичку: да је, можда, песник побегао! Једне "кротке вечери, усиљеним маршом, страсним стазом", да би поново умро "смелом и храбром смрћу као у кратер Етне падајући у прегртак стајући Емпедокле".

Стеван Молнар

О украденом споменику

"У такво сам доба живео на земљи кад човек беше толико ниско пао да је својевољно, страшно, без наредбе клао"

Ово су стихови великог песника Миклоша Раднотија, чију годишњицу смрти обележавамо данас.

Променимо ли, намерно и свесно, само задњу реч у њима и ставимо "крао", добићемо гачан опис онога што се догодило Раднотију, историји, култури, свима нама.

Заправо, то се нама догађа дуго времена, али ми, људи опустошени и обездуховљени, као да не примећујемо: примитивизам, нискости сваке врсте, вандализам и културну прљавштину која се годинама таложи и прекрива наше животе.

Окорели у незнању, равнодушни према свему, ишчашених погледа на људске вредности и морал, ми okreћемо главу од оваквих догађаја, они се нас не дотичу и не размишљамо о њима.

Некима, чак, они служе као узор и подсти-

цај, или је, обратно, нешто претходило овом догађају.

Јер можда и сада неко одвлачи цигле са рупевине дворца кнеза Александра Карађорђевића у Бањи; и сада, као и претходних година и деценија, пропада чувена кафана "Весели рудар", најстарија грађевина у Бору; и сада је руина, као што је и била, француска основна школа, касније прва гимназија у Бору...

Дозволили смо да нас освоји инерција тупе свакодневице и такви какви смо, тупи, глуви и слепи, можда и не заслужујемо друго но да се о нама говори као о крадљивцима споменика. За ово што се догодило сви сносимо кривицу.

Миклош Радноти, велики песник, борски логораш, истопљен је два пута.

Први пут истопио се и нестао на мучничком путу од борских логора до северозапада Мађарске, оставивши на њему десет чудесних песама, његову и нашу "Борску бележницу"

Други пут украден је, исечен и истопљен у некој примитивној ливници неког нашег примитивца, а терет и грех тог чина пада на све нас.

Миклоше Радноти, опрсти нам нашу бездушност.

Слободан Љ. Јовановић
Борски културни клуб

*Зашто сје само јесника најали
По чијем јо наговору
ПАМФЛЕТОМ јрејуним мржње
Ви врло злобни сјвору!?!*

10. 12. 2001. Р. Лабан
(Ово за оно у "Бележници" бр. 4).

**П. с. Закон о штампи, ваљда, познајете,
још само да га признате?**

Р. Б.
**Још сам у дилеми: да ли да вас предам
Суду, или усуду!**